

Aan het einde van de Ramadan (13 oktober 2007) hebben 138 moslim geleerden een open brief geschreven met een oproep tot dialoog aan paus Benedictus XVI en een aantal patriarchen, bisschoppen en protestantse raden van kerken. De brief was tevens gericht aan andere christenen, aan joden en aan alle mensen.

In naam van God, de Barmhartige, de Genadevolle

Een gemeenschappelijk woord

In de naam van God, de Erbarmer, de Barmhartige. En vrede en zegeningen over de profeet Mohammed.

K. 16: 125: "Roep op tot de weg van jouw Heer met wijsheid en goede aansporing en twist met hen op de beste manier. Jouw Heer kent wie van Zijn weg afdwaalt het best en Hij kent hen die het goede pad volgen het best."

I Liefde tot God

Liefde tot God in de islam

De geloofsgetuigenissen

De centrale geloofsbelijdenis van de islam bestaat uit twee geloofsgetuigenissen of *shahada*'s.¹ Deze luiden: "Er is geen god behalve God, Mohammed is de boodschapper van God."

De islam kan niet zonder deze twee getuigenissen. Wie ze uitspreekt en aanvaardt, is moslim; wie ze ontkent is geen moslim. Bovendien zei de profeet Mohammed: Het beste dat je in je geheugen kunt prenten is: Er is geen andere god dan God.²

Het beste dat alle profeten hebben gezegd

Toen hij hierover uitweidde zei de profeet Mohammed: "Het beste wat ik zelf heb gezegd en de profeten vóór mij, is: Er is geen andere god dan God. Hij alleen heeft geen partners, Hem komt de heerschappij toe en de lof. Hij heeft macht over alle dingen."³ Deze zinnen die op de eerste geloofsbelijdenis volgen, komen alle uit de Edele Koran. Ze beschrijven alle een wijze om God lief te hebben en Hem te dienen. De woorden *Hij alleen* herinneren moslims eraan dat hun harten⁴ aan God moeten zijn toegewijd. *Alleen*, want God zegt in de Edele Koran (33: 4): "God heeft voor een man niet twee harten in zijn binnenste gemaakt." God is Absoluut en

Noot van de redactie: de noten in dit document zijn opgenomen als eindnoten.

daarom moet de toewijding aan Hem oprecht en volledig zijn.

De woorden *Hij heeft geen partners* herinneren moslims eraan dat zij God alleen moeten liefhebben, zonder gelijken in hun ziel want God zegt in de Edele Koran (2: 165): “Er zijn mensen die aannemen dat er naast God nog gelijken zijn die zij even liefhebben als God maar zij die geloven hebben God meer lief.” K. 39: 23: “ ... bij hen die hun Heer vrezen lopen de rillingen over hun huid.”

De woorden *Aan hem komt de heerschappij toe* herinneren moslims eraan dat hun verstand of geest geheel aan God toegewijd moet zijn want de *heerschappij* is precies alles in de schepping en alles wat de geest kan kennen. Alles is in Gods hand want Hij zegt in de Edele Koran (67: 1): “Gezegend zij Hij in wiens hand de heerschappij is en Hij is almachtig.”

De woorden *Aan hem komt de lof toe* herinneren moslims eraan dat zij God dankbaar moeten zijn en hun vertrouwen moeten stellen in Hem bij al hun gevoelens en emoties. God zegt in de Edele Koran 29: 61-63: “Maar als jij hun vraagt wie de hemelen en de aarde geschapen en de zon en de maan dienstbaar gemaakt heeft, dan zeggen zij: ‘God’. Hoe kunnen zij dan zo zijn afgekeerd? God voorziet ruimschoots in het levensonderhoud van wie Hij wil en ook met beperking voor wie Hij wil. God is alwetend. En als je hun vraagt wie uit de hemel water laat neerdalen om daarmee de aarde te doen herleven nadat zij dood was dan zeggen zij: ‘God’. Zeg: Lof en dank zij God. Maar de meesten van hen begrijpen het niet.”⁵

Voor al deze gaven en nog andere moeten mensen altijd dankbaar zijn in oprechte toewijding (K. 14: 32-34): “God is het die de hemelen en de aarde geschapen heeft

en die uit de hemel water heeft laten neerdalen en die daarmee vruchten heeft voortgebracht voor jullie levensonderhoud. En Hij maakte voor jullie schepen dienstbaar om op Zijn bevel op zee te varen en Hij maakte voor jullie de rivieren dienstbaar. En Hij maakte voor jullie de zon en de maan dienstbaar in hun vaste loop en Hij maakte voor jullie de dag en de nacht dienstbaar. Hij heeft jullie van alles wat jullie Hem gevraagd hebben gegeven en als jullie Gods genade willen tellen, dan kunnen jullie het niet opsommen. De mens is werkelijk onrechtvaardig en ondankbaar.”⁶

Inderdaad, de Fâtiha K. 1: 1-7, het meest verheven hoofdstuk in de Edele Koran,⁷ begint met de lofprijzing van God:

- 1 In de naam van God, de Erbarmers, de Barmhartige.
- 2 Lof zij God, de Heer van de wereldbewoners,
- 3 de Erbarmers, de Barmhartige,
- 4 de heerser op de oordeelsdag.
- 5 U dienen wij en U vragen wij om hulp.
- 6 Leid ons op de juiste weg,
- 7 de weg van hen aan wie U genade geschonken hebt, op wie geen toorn rust en die niet dwalen.

De *Fatiha*, dagelijks minstens zeventien maal gereciteerd in de verplichte gebeden, brengt ons in herinnering dat we God moeten prijzen en danken voor Zijn ontelbare weldaden en zijn ruime barmhartigheid, die niet beperkt blijft tot dit leven maar ons uiteindelijk bijeenbrengt op de dag van de rekening,⁸ als het erop aankomt en wanneer we hopen dat onze zonden worden vergeven.

De *Fatiha* eindigt dan ook met een gebed om genade en leiding zodat we met

wat begint als lofzegging en dank kunnen eindigen met heil en liefde want God zegt in de Edele Koran 19: 96: “Zij die geloven en de goede daden verrichten, aan hen zal de Erbarmer liefde doen toekomen.”

De woorden *Hij is almachtig* herinneren moslims eraan dat zij Gods almacht indachtig moeten zijn en God dus moeten vrezen (*ittaqâ*).⁹ God zegt in de Edele Koran 2: 194-195: “... en vreest God en weet dat God met de godvrezenden is. Geeft bijdragen op Gods weg en stort jullie niet eigenhandig in de ondergang, en doet goed. God bemint hen die goed doen.” K. 2: 196: “...vreest God en weet dat God streng is in de afstraffing.”

Door de vrees voor God moeten de handelingen, de bekommernis en de kracht van moslims geheel gewijd zijn aan God. Hij zegt in de Edele Koran 9: 36: “En weet dat God met de godvrezenden is.”

K. 9: 38-39: “Jullie die geloven. Wat is er met jullie, wanneer tot jullie gezegd wordt: ‘Rukt uit op Gods weg’ dat jullie dan bezwaard ter aarde zijgen. Bevalt het tegenwoordige leven jullie dan meer dan het hiernamaals? Maar het genot van het tegenwoordige leven is in verhouding tot het hiernamaals maar gering. Als jullie niet uitrukken, zal hij jullie bestraffen met een pijnlijke bestraffing en andere mensen in jullie plaats zetten; en jullie brengen Hem geen enkele schade toe. God is almachtig.”

De woorden *Hem komt de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig* herinneren moslims eraan dat zoals alles in de schepping God looft, zo ook alles in hun ziel aan God toegewijd moet zijn (K. 64: 1): “Wat er op de hemelen en op aarde is, prijst God. Hij heeft de heerschappij en Hem zij lof; Hij is almachtig.” Want in-

derdaad, alles wat in de ziel van mensen omgaat is bekend bij God en daarvan moet rekenschap worden afgelegd. K. 64: 4: “Hij weet wat er in de hemelen en op aarde is en Hij weet wat jullie verhullen en wat jullie onthullen; God weet wat er binnen in de harten is.”

Zoals we kunnen zien in bovengenoemde citaten, wordt aan zielen in de Edele Koran drie eigenschappen toebedeeld: de geest of het verstand, gemaakt om de waarheid te omvatten; de wil, gemaakt om vrij te kunnen kiezen en gevoelens, gemaakt om te houden van het goede en schone.¹⁰ Anders gezegd, de ziel van de mens *begrijpt* de waarheid door het verstand, *grijpt* het goede door de *wil* en *voelt* de liefde voor God door deugdzaam emoties. Verderop in hetzelfde hoofdstuk beveelt God mensen (K. 64: 16): “Hem zoveel mogelijk te vrezen, naar Hem te luisteren [en zo de waarheid te begrijpen]; Hem te gehoorzamen [en zo het goede te willen] en geeft bijdragen; dat is beter voor jullie zelf. En wie voor de eigen hebzucht behoed worden dat zijn zij die succesvol zijn.”

Kort samengevat: als we de hele zin *Hij alleen heeft geen partners, Hem komt de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig* combineren met de geloofsgetuigenis *Er is geen andere god dan God*, dan herinnert dat de moslims eraan dat hun hart, hun ziel en al hun geestelijke vermogens (of eenvoudigweg hun hart en ziel) volledig toegewijd moeten zijn aan God en aan hem gehecht. Zo zegt God in de Edele Koran aan Mohammed (K. 6: 162-164): “Zeg: Mijn gebed (salaat) en mijn opoffering, mijn leven en mijn sterven behoren God toe, de Heer van de wereldebewoners. Hij heeft geen metgezel. Dat is aan mij bevolen en ik ben de eerste

van hen die zich (aan God) overgeven. Zeg: Zal ik een ander dan God als Heer begeren, terwijl Hij toch de Heer van alles is? Iedere ziel begaat (het slechte) slechts ten koste van zichzelf. Niemand is belast met de last van een ander...”

Deze verzen vatten de totale en diepe devotie samen van de profeet Mohammed voor God.

De Edele Koran gebiedt dan ook moslims die God waarlijk liefhebben zijn voorbeeld¹¹ te volgen zodat God hen op hun beurt liefheeft.¹² K. 3: 31: “Zeg (Mohammed, tegen de mensen): Als jullie God liefhebben, volgt mij dan en God zal jullie liefhebben en jullie je zonden vergeven. God is vergevend en barmhartig.”

De liefde tot God maakt dus deel uit van de complete en totale toewijding aan God. Het is geen louter voorbijgaande gedeeltelijke emotie. Zoals we boven zagen, gebiedt God in de Edele Koran: “Mijn gebed en mijn opoffering, mijn leven en mijn sterven behoren God toe, de Heer van de wereldebewoners. Hij heeft geen metgezel.” De oproep om met hart en ziel geheel aan God te zijn toegewijd en met Hem volledig te zijn verbonden, heeft niets te maken met een oproep tot louter emotie of gemoedstoestand, het is in werkelijkheid een opdracht die een alles omvattende constante en actieve liefde tot God vereist. Het vereist een liefde waaraan het diepst inwendige geestelijke hart en de gehele ziel – met verstand, wil en gevoel – deelnemen door toewijding.

Niemand komt met iets beters

We hebben gezien hoe de gezegende zinnen *Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof en Hij is al-*

mchtig expliciet maken wat besloten ligt in *de beste herinnering* (Er is geen andere god dan God) en wat dit vereist en tot gevolg heeft in zake de toewijding aan Hem. Rest ons nog te zeggen dat deze formule alleen al een heilige aanroep is, als het ware een uitbreiding van het eerste deel van de geloofsgetuigenis (Er is geen andere god dan God). De rituele herhaling hiervan kan met Gods genade een bepaalde godsdienstige houding met zich meebrengen die nodig is, namelijk God liefhebben en Hem toegewijd zijn met heel zijn hart, heel zijn ziel, heel zijn geest, met heel zijn wil en kracht en zijn gevoel.

Vandaar dat de profeet Mohammed aanraade zich het volgende vaak voor de geest te halen: “Wie honderd keer op een dag zegt: ‘*Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig*’ is gelijk aan iemand die tien slaven bevrijdt. Honderd goede daden worden voor hem opgeschreven en honderd slechte daden uitgewist. Het beschermt hem op die dag tot aan de avond tegen de duivel. En niemand kan iets beters geven behalve degene die nog meer doet.”¹³

Met andere woorden, deze gezegende formule vereist en veronderstelt niet alleen dat moslims totaal aan God moeten zijn toegewijd en Hem moeten liefhebben uit heel hun hart, heel hun ziel met alles wat in hen is, het is tevens door de herhaling¹⁴ het begin van het waarmaken van deze liefde met alles wat ze in zich hebben aan menselijkheid. God zegt in de Edele Koran K. 73: 8: “Gedenk dus de naam van jouw Heer en wijd jezelf geheel aan hem toe (*tabattala*).”

De liefde tot God als het eerste en grootste gebod in de bijbel

De *shema*' Israël in Deuteronomium 6,4-5, een centrale tekst in het Oude Testament en de joodse liturgie, luidt: "Luister Israël! De Heer is onze God, de Heer is de Enige. U zult de Heer uw God liefhebben met heel uw hart, met heel uw ziel en met al uw krachten."¹⁵ Op dezelfde manier antwoordt Jezus in het Nieuwe Testament, als men hem naar het grootste gebod vraagt (Mt 22,34-40): "Toen nu de Farizeeën vernamen dat Hij de Sadduceeën de mond gesnoerd had, kwamen zij bijeen en een van hen, een wetgeleerde, vroeg Hem om Hem op de proef te stellen: 'Meester, wat is het voornaamste gebod in de Wet?' Hij antwoordde hem: 'Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw verstand. Dit is het voornaamste en eerste gebod. Het tweede, daarmee gelijkwaardig: Gij zult uw naaste beminnen als uzelf. Aan deze twee geboden hangt heel de Wet en de Profeten.'

En verder Marcus 12,28-31: "Nu trad een schriftgeleerde op Hem toe, die naar hun woordenwisseling geluisterd had en, begrijpende dat Hij hun een raak antwoord had gegeven, legde hij Hem de vraag voor: 'Wat is het allereerste gebod?' Jezus antwoordde: 'Het eerste is: Hoor, Israël! De Heer onze God is de enige Heer. Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel, geheel uw verstand en geheel uw kracht. Het tweede is dit: Gij zult uw naaste beminnen als uzelf. Er is geen ander gebod voornamer dan deze twee.'

Het gebod God volledig lief te hebben is dus *het eerste en voornaamste gebod* in de bijbel.

Men kan het inderdaad op een aantal plaatsen vinden dwars door de hele bijbel

heen. Bijvoorbeeld Deuteronomium 4,29; 10,12; 11,13 (deel van de *shema*); 13,3; 26,16; 30,2; 30,6; 30,10; Jozua 22,5; Marcus 12,32-33 en Lucas 10,27-28. Maar op diverse plaatsen in de bijbel komt het voor met lichte variaties. In Matteüs 22,37 ("Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw verstand") is het Griekse woord voor 'hart' *kardia*, het woord voor 'ziel' *psyche* en het woord voor verstand *dianoia*. In de versie van Marcus 12,30 ("Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel, geheel uw verstand en geheel uw kracht") wordt het woord *kracht* toegevoegd, de vertaling van het Griekse *ischus*. De woorden van de wetgeleerde in Lucas 10,27 (die door Jezus Christus worden bevestigd in Lucas 10,28) bevatten dezelfde vier termen als in Marcus 12,30. De woorden van de Schriftgeleerde in Marcus 12,32 (die door Jezus Christus worden goedgekeurd in Marcus 12,34) bevatten de drie termen *kardia* (hart), *dianoia* (geest), en *ischus* (kracht).

In de *shema*' van Deuteronomium 6,4-5 staat: "Luister Israël! De Heer is onze God, de Heer is de Enige. U zult de Heer uw God liefhebben met heel uw hart, met heel uw ziel en met al uw krachten". In het Hebreeuws is het woord voor hart *lev*, voor ziel *nefesh*, en voor kracht *me'od*.

In Jozua 22,5 wordt zo de Israëlieten door Jozua geboden God lief te hebben en aan Hem toegewijd te zijn: "U moet echter trouw blijven aan de geboden en aan de Wet die Mozes, de dienaar van de Heer, u gegeven heeft. U moet dat doen door de Heer uw God lief te hebben, altijd zijn wegen te volgen, zijn geboden te onderhouden, Hem aan te hangen (*dabaq*) en Hem met heel uw hart en heel uw ziel te dienen (*abad*).

Wat al deze versies gemeenschappelijk hebben, ondanks de verschillen in taal tussen het Hebreeuwse Oude Testament, de oorspronkelijke woorden van Jezus Christus in het Aramees en het Griekse Nieuwe Testament, is het gebod God geheel lief te hebben met hart en ziel en volledig aan Hem te zijn toegewijd. Dit is het eerste en belangrijkste gebod voor alle mensen.

We hebben gezien wat het gezegende woord van Mohammed noodzakelijk inhoudt en oproept: “Het beste wat ik heb gezegd, ik en de profeten die voor mij kwamen, is: *Er is geen andere god dan God, Hij alleen, Hij heeft geen partner. Aan Hem komt de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig.*”¹⁶ In dit licht kunnen we de woorden ‘*het beste wat ik heb gezegd en de profeten die voor mij kwamen*’ verstaan als overeenkomend met de formule “*Er is geen andere god dan God, Hij Alleen, Hij heeft geen naamgenoot, aan Hem komt de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig*” en met het eerste en belangrijkste gebod om god lief te hebben met heel zijn hart en ziel zoals het op verschillende plaatsen in de bijbel staat. Dat betekent, met andere woorden, dat de Profeet Mohammed, misschien onder inspiratie, naar het eerste gebod van de bijbel verwees en erop zinspeelde. God mag het weten. Maar hoe dan ook, deze formules hebben ongetwijfeld dezelfde betekenis.

Bovendien weten we ook, zoals men in de eindnoten kan zien, dat beide formules nog een andere opmerkelijke parallel kennen: ofschoon ze in een aantal versies voorkomen die nauwelijks van elkaar verschillen, benadrukken ze toch steeds de algehele liefde tot en toewijding aan God.¹⁷

II Liefde tot de naaste

Liefde tot de naaste in de islam

Er zijn in de islam ontelbare bevelen over de noodzaak en het belang van de liefde tot en medelijden met de naaste. De liefde tot de naaste is wezenlijk en kan niet los worden gemaakt van het geloof in God en van de liefde tot God want in de islam is er geen waar geloof in God en geen echte godsvrucht (*taqwa*) mogelijk zonder de liefde tot de naaste. De Profeet Mohammed zei: “*Niemand van jullie heeft het geloof als je niet voor je broeder wilt wat je voor jezelf wilt.*”¹⁸ En: “*Niemand van jullie heeft het geloof als je niet voor je naaste wilt wat je voor jezelf wilt.*”¹⁹ Maar empathie en sympathie voor de naaste en zelfs het volbrengen van de verplichte gebeden is niet genoeg. Ze moeten gepaard gaan met vrijgevigheid en zelfopoffering. God zegt in de Edele Koran 2: 177: “*Vroomheid is niet dat jullie je gezichten²⁰ naar het oosten en het westen wendt, maar vroom is wie gelooft in God, in de laatste dag, in de engelen, in het boek, in de profeten, en wie zijn bezit, hoe lief hij dat ook heeft, geeft aan de verwanten, de wezen, de behoeftigen, aan hem die onderweg is, aan de bedelaars, en voor [de vrijkoop van] de slaven, en wie het gebed verricht en de [verplichte] aalmoes geeft. En wie hun verbintenis nakomen, als zij een verbintenis zijn aangegaan, en wie volhardend zijn in tegenspoed en rampspoed, en ten tijde van strijd. Zij zijn het die oprecht zijn en dat zijn de godvrezenden.*”

En ook nog (K. 3: 92): “*Jullie zullen de vroomheid niet bereiken totdat jullie van wat jullie liefhebben bijdragen geven. En wat jullie ook aan bijdragen geven, God weet ervan.*” Als we de naaste niet geven

waar we zelf van houden, houden we niet van God en niet van de naaste.

De liefde tot de naaste in de bijbel

We hebben al de woorden de Messias, Jezus Christus, geciteerd over het onmiskenbare belang van de liefde tot de naaste, direct na de liefde tot God.

Matteüs 22,38-40: "Dit is het voor naamste en eerste gebod. Het tweede, daarmee gelijkwaardig: Gij zult uw naaste beminnen als uzelf. Aan deze twee geboden hangt heel de Wet en de Profeten."

En Marcus 12,31: "Het tweede is dit: Gij zult uw naaste beminnen als uzelf. Er is geen ander gebod voornamer dan deze twee."

We hoeven slechts toe te voegen dat dit gebod ook in het Oude Testament te vinden is. Leviticus 19,17-18: "Wees niet haatdragend tegen uw broeder. Wijs elkaar terecht: dan maakt u zich niet schuldig aan de zonde van een ander. Neem geen wraak op een volksgenoot en koester geen wrok tegen hem. U zult uw naaste liefhebben als uzelf. Ik ben de Heer."

Zo vraagt het tweede gebod evenals het eerste vrijgevigheid en zelfopoffering en deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat.

III Kom tot een gezamenlijk woord*

Islam en christendom zijn duidelijk verschillende godsdiensten en we willen de formele verschillen zeker niet minimaliseren. Toch is het duidelijk dat de twee belangrijkste geboden een gemeenschappelijk terrein en een gemeenschappelijke band vormen tussen de Koran, de Tora en het Nieuwe Testament. Wat aan de twee

geboden in de Tora en het Nieuwe Testament voorafgaat en waaruit deze twee geboden voortkomen is de eenheid van God, dat er slechts één God is. Want de Shema' in de Tora begint (Dt 6,4): "Luister Israël! De Heer is onze God, de Heer is de enige." Jezus zei eveneens (Marcus 12, 29): "Het eerste is: Hoor, Israël! De Heer onze God is de enige Heer". Zo zegt God op dezelfde wijze in de Koran (112: 1-2): "Zeg, Hij is God als enige. God de bestendige." Zo vormen dus de eenheid van God, de liefde tot God en tot de naaste een gemeenschappelijke grond waarop islam, christendom (en jodendom) zijn gegrond.

Dit kon ook niet anders aangezien Jezus gezegd heeft (Matteüs 22,40): "Aan deze twee geboden hangt heel de Wet en de Profeten."

Bovendien bevestigt God in de Edele Koran dat de Profeet niets wezenlijk nieuws bracht. K. 41: 43: "Aan jou wordt slechts gezegd wat al aan de gezanten voor jou tijd gezegd was." En K. 46: 9: "Zeg [Mohammed], ik vertegenwoordig niet iets ongehoords onder de gezanten. Ik weet ook niet wat er met mij of met jullie zal gebeuren. Ik volg slechts wat aan mij geopenbaard wordt en ik ben alleen maar een duidelijke waarschuwer."

Zo bevestigt God ook in de Edele Koran dat dezelfde eeuwige waarheden van eenheid van God, de noodzaak van algehele liefde en toewijding tot God (en dus het vermijden van valse goden), en de noodzaak van liefde voor de medemens (en dus rechtvaardigheid) de basis zijn van elke ware godsdienst: K. 16: 36: "En Wij hebben toch in elke gemeenschap een gezant laten opstaan: 'Dient god en vermijdt de Taghoet.' Een gedeelte van hen

* Noot van de vertaler: Leemhuis vertaalt: *Kom tot een gezamenlijke juiste uitspraak*; Picthall schrijft *Come to an agreement between us and you*. Shakir: *Come to an equitable proposition between you and us*; Yusuf Ali: *Come to common terms as between us and you*.

heeft God op het goede pad geleid en voor een gedeelte is de dwaling waar geworden. Reist dus op aarde rond en kijkt hoe het einde was van de loochenaars.”

K. 57: 25: “Wij hebben Onze gezanten met de duidelijke bewijzen gezonden en wij hebben het Boek en de weegschaal met hen neergezonden, opdat de mensen de rechtvaardigheid in stand houden...”

Komt tot een gezamenlijk woord

In de Edele Koran (K 3: 64) zegt de Allerhoogste dat moslims de volgende oproep moeten doen aan christenen (en joden, de Mensen van het Boek): “Zeg: Mensen van het Boek. Komt tot een uitspraak die voor jullie en voor ons gezamenlijk juist is. [Kramers: Kom tot een woord dat gelijk is tussen ons en u.] Dat wij alleen God dienen, dat wij niets aan Hem als metgezel toevoegen en als zij zich echter afkeren, zeg dan: “Getuigt dat wij ons [aan God] overgeven.”

Het is duidelijk dat de woorden *dat wij niets aan hem als metgezel toevoegen* slaan op de eenheid van God. Ook is duidelijk dat *alleen God dienen* slaat op geheel aan God toegewijd zijn en dus op het *eerste en belangrijkste gebod*. Volgens een van de oudste en meest gezaghebbende commentaren (tafsîr) op de Edele Koran – *Jâmi’ Al-Bayan fî ta’wil al-Qur’ân* van Abu Ja’far Muhammad bin Jarîr Al-Tabârî (gestorven in 310 islamitische jaartelling / 923 christelijke jaartelling) – betekent *dat wij elkaar niet als heren naast God nemen* ‘dat niemand van ons moet gehoorzamen als dit ongehoorzaamheid is aan wat God heeft geboden’. ‘Noch zouden we hen moeten eren door ons ter aarde te werpen op dezelfde manier zoals zij dat doen voor God’. Met andere woorden, moslims, christenen en

joden zouden ieder vrij moeten zijn om op te volgen wat God hun geboden heeft en zich niet ter aarde werpen voor koningen en hun gelijken.²¹

Want God zegt elders in de Edele Koran K. 2: 256: “Er is geen dwang in de godsdienst.” Dit slaat duidelijk op het tweede gebod en de liefde tot de naaste, waarvan rechtvaardigheid²² en vrijheid van godsdienst een wezenlijk onderdeel zijn. God zegt in de Edele Koran K. 60: 8: “Maar God verbiedt niet dat jullie hen die niet wegens de godsdienst tegen jullie gestreden hebben en die jullie niet uit jullie woningen verdreven hebben, met respect en rechtvaardig te behandelen. God houdt van hen die rechtvaardig handelen.”

Als moslims nodigen we dus christenen uit zich Jezus’ woorden te herinneren van het evangelie (Marcus 12,29-31: “Het eerste is: “Hoor, Israël! De Heer onze God is de enige Heer. Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel, geheel uw verstand en geheel uw kracht. Het tweede is dit: Gij zult uw naaste beminnen als uzelf. Er is geen ander gebod voornamer dan deze twee.”

Als moslims zeggen we tegen christenen dat wij niet tegen hen zijn en dat de islam niet tegen hen is, zolang ze geen oorlog voeren tegen moslims vanwege hun godsdienst, hen onderdrukken en hen uit hun huizen verdrijven (in overeenstemming met aangehaald vers). God zegt bovendien in de Edele Koran 3: 113-115: “Zij zijn niet [allen] gelijk. Onder de mensen van het boek is er een gemeenschap die standvastig Gods tekenen gedurende de nacht voorleest, terwijl zij zich eerbiedig neerbuigen. Zij geloven in God en de laatste dag, zij gebieden het behoorlijke, verbieden het verwerpelijke en wedijve-

ren in goede daden. Zij zijn het die tot de rechtschapenen behoren. Het goede dat zij doen, daarvoor zullen zij niet als ondankbaar worden behandeld. God kent de godvrezenden.”

Is het christendom per se tegen moslims? In het evangelie zegt Jezus (Matteüs 12,30): “Wie niet met Mij is, is tegen Mij, en wie niet met Mij bijeenbrengt, drijft uiteen.” En Marcus 9,40: “Wie niet tegen ons is, is voor ons”. En Lucas 9,50: “Wie niet tegen u is, is vóór u.”

Volgens *De Uitleg van het Nieuwe Testament* van zijne heiligheid Theophylactus²³ spreken deze beweringen elkaar niet tegen want de eerste bewering (in de huidige Griekse tekst van het Nieuwe Testament) verwijst naar demonen, terwijl de tweede en derde bewering naar de mensen verwijzen die Jezus erkenden maar geen christenen waren. Moslims erkennen Jezus Christus als de Messias maar niet op dezelfde manier als christenen (christenen zelf zijn het trouwens nooit eens geworden over de natuur van Christus), moslims erkennen Jezus op de volgende wijze (K. 4: 171): “De masieh, Isa, de zoon van Maryam is Gods gezant en Zijn woord dat Hij wierp naar Maryam en een geest bij Hem vandaan.” Daarom nodigen wij christenen uit moslims niet te beschouwen als *tegen hen* maar *met hen*, overeenkomstig de woorden van Jezus Christus hier.

Ten slotte vragen wij als moslims en gehoorzamen aan de Edele Koran christenen om samen overeenstemming te bereiken over de gemeenschappelijke wettelijke zaken van onze twee godsdiensten... (K. 3: 64) “dat wij alleen God dienen, dat wij niets aan Hem als metgezel toevoegen en dat wij elkaar niet tot heren naast God nemen”.

Moge dit gemeenschappelijk fundament de basis zijn van elke interreligieuze dialoog tussen ons want op dit gemeenschappelijk fundament is gebaseerd *heel de wet en de profeten* (Mt 22,40). God zegt in de Edele Koran 2: 136-137: “Zeg, [moslims], wij geloven in God, in wat naar ons is neergezonden en in wat naar Ibrahiem, Isma’iel, Ishaq, Ja’koeb en de stammen is neergezonden en in wat aan Moesa en ‘Isa is gegeven en in wat aan de profeten door hun heer gegeven is. Wij maken geen verschil tussen één van hen en wij hebben ons aan Hem overgegeven. Als zij dan in hetzelfde geloven waarin jullie geloven dan hebben zij zich op het goede pad laten brengen. Maar als zij zich afkeren dan zijn zij het oneens. God zal voor jullie dan genoeg zijn tegen hen. Hij is de horende, de wetende.”

Gemeenschappelijk

Een gemeenschappelijk fundament tussen moslims en christenen is niet enkel een zaak van een beleefde oecumenische dialoog tussen enkele geselecteerde religieuze leiders. Christendom en islam zijn respectievelijk de grootste en de op één na grootste godsdienst in de wereld en in de geschiedenis. Zij vormen, naar men zegt, respectievelijk een derde en een vijfde deel van de mensheid. Samen maken zij meer dan 55 procent uit van de wereldbevolking. Daarom zijn goede betrekkingen tussen deze twee godsdienstige gemeenschappen een van de belangrijkste factoren voor de bijdrage aan de verspreiding van vrede over de hele wereld. Als moslims en christenen geen vrede kennen, kan de wereld geen vrede kennen. Nu het wapenarsenaal in de moderne wereld afschrikwekkende vormen aanneemt en moslims en christenen overal door elkaar wonen als nooit tevoren, kan geen van beide partijen unilateraal een conflict winnen dat zou gaan

tussen meer dan de helft van de wereldbevolking. Onze gemeenschappelijke toekomst staat dus op het spel.

Misschien staat zelfs het overleven van de hele wereld op het spel. En aan degenen die desalniettemin zich verheugen over onenigheid en vernietiging voor eigen baat of er uiteindelijk gewin uit hopen te halen, zeggen wij dat onze eigen ziel ook op het spel staat als we falen om eerlijke pogingen te ondernemen om vrede te stichten en in harmonie samen te leven. God zegt in de Edele Koran 16: 90: "God gebiedt rechtvaardig te handelen, goed te doen, en aan de verwanten giften te geven en Hij verbiedt wat gruwelijk, verwerpelijk en gewelddadig is. Hij spoort jullie aan, misschien laten jullie je vermanen." En Jezus Christus zei (Mt 5,9): "Zalig die vrede brengen..." en (Mt 16,26): "Wat voor nut heeft het voor een mens heel de wereld te winnen, als dit ten koste gaat van eigen leven?"

Laat onze verschillen dus geen haat en onenigheid veroorzaken. Laten we met elkaar slechts wedijveren in oprechtheid en goede werken. Laten we elkaar respecteren, eerlijk, rechtvaardig en vriendelijk zijn voor elkaar en leven in oprechte vrede, harmonie en wederkerige welwillendheid. God zegt in de Edele Koran 5: 48: "En wij hebben het boek met de waarheid naar jou neergezonden ter bevesti-

ging van wat er van het boek voordien al was en om erover te waken. Oordeel dan tussen hen volgens wat God heeft neergezonden en volg hun neigingen niet, in afwachting van wat van de waarheid tot jou is gekomen. Voor een ieder van jullie hebben wij een norm en een weg bepaald en als God het gewild had, zou Hij jullie tot één gemeenschap gemaakt hebben maar Hij heeft jullie in wat jullie gegeven is op de proef willen stellen. Wedijver dus in goede daden. Tot God keren jullie allen terug. Hij zal jullie dan meedelen waarover jullie het oneens waren.

Vrede zij met U, Pax vobiscum.

2007 C.E., 1428 A.H.*

The Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought, Jordanië.

Zie: www.acommonword.org of: www.acommonword.com

Vertaling uit het Engels en Arabisch:
P. Reesink

Deze vertaling is met toestemming overgenomen uit het blad BEGRIP MOSLIMS CHRISTENEN, jaargang 33 nummer 4-5, blz. 147-172. Bij overname is toestemming van de uitgever nodig. Het blad is een uitgave van het R.-K. Kerkgenootschap. De PKN is participant. Informatie, tel.: 030 2326936 of BvOers@rkk.nl.

H.E. Prof. Dr. Abdul-Salam Al-Abbadi
President of Aal Al-Bayt University;
Former Minister of Religious Affairs,
Jordan

Prof. Dr. Taha Abd Al-Rahman
President of the Wisdom Circle for Thinkers and Researchers, Morocco;
Director of Al-Umma Al-Wasat Magazine, International Union of Muslim Scholars

Ondertekend door** (in alfabetische rangorde)

His Royal Eminence Sultan Muhammadu Sa'ad Ababakar

The 20th Sultan of Sokoto; Leader of the Muslims of Nigeria

H.E. Shaykh Dr. Hussein Hasan Abakar
Imam of the Muslims, Chad; President, Higher Council for Islamic Affairs, Chad

* Noot van de vertaler: A.H. staat voor de islamitische jaartelling, het jaar (Anno) van de hidjrah (Hegirae).

** Noot van de vertaler: De titels en functies van de ondertekenaars zijn om praktische redenen niet vertaald. Intussen heeft de lijst zich uitgebreid tot meer dan 210 personen.

Imam Feisal Abdul Rauf

Co-founder and Chairman of the Board of the Cordoba Initiative; Founder of the ASMA Society (American Society for Muslim Advancement); Imam of Masjid Al-Farah, NY, NY, USA

Sheikh Muhammad Nur Abdullah

Vice President of the Fiqh Council of North America, USA

Dr. Shaykh Abd Al-Quddus Abu Salah
President of the International League for Islamic Ethics; Editor of the Journal for Islamic Ethics, Riyadh, Saudi Arabia

H.E. Prof. Dr. Abd Al-Wahhab bin Ibrahim Abu Solaiman
Member of the Committee of Senior Ulama, Saudi Arabia

Dr. Lateef Oladimeji Adegbite
Acting Secretary and Legal Adviser, Nigerian Supreme Council for Islamic Affairs

H.E. Amb. Prof. Dr. Akbar Ahmed
Ibn Khaldun Chair of Islamic Studies, American University in Washington D.C., USA

H.E. Judge Prince Bola Ajibola
Former International High Court Judge; Former Minister of Justice of Nigeria; Former Attorney-General of Nigeria; Founder of the Crescent University and Founder of the Islamic Movement of Africa (IMA)

H.E. Prof. Dr. Kamil Al-Ajlouni
Head of National Centre for Diabetes; Founder of the Jordanian University of Science and Technology (JUST), Former Minister and Former Senator, Jordan

Shaykh Dr. Mohammed Salim Al-'Awa
Secretary General of the International Union of Muslim Scholars; Head of the Egyptian Association for Culture and Dialogue

Mr. Nihad Awad
National Executive Director and Co-founder of the Council on American-Islamic Relations (CAIR), USA

H.E. Prof. Dr. Al-Hadi Al-Bakkoush
Former Prime Minister of Tunisia, Author
H.E. Shaykh Al-Islam Dr. Allah-Shakur bin Hemmat Bashazada

Grand Mufti of Azerbaijan and Head of the Muslim Administration of the Caucasus

H.E. Dr. Issam El-Bashir
Secretary General of the International Moderation Centre, Kuwait; Former Minister of Religious Affairs, Sudan

H.E. Prof. Dr. Allamah Shaykh Abd Allah bin Mahfuz bin Bayyah
Professor, King Abdul Aziz University, Saudi Arabia; Former Minister of Justice, Former Minister of Education and Former Minister of Religious Affairs, Mauritania; Vice President of the International Union of Muslim Scholars; Founder and President, Global Center for Renewal and Guidance

Dr. Mohamed Bechari
President, Federal Society for Muslims in France; General Secretary of the European Islamic Conference (EIC), France; Member of the International Fiqh Academy

Prof. Dr. Ahmad Shawqi Benbin
Director of the Hasaniyya Library, Morocco

Prof. Dr. Allamah Shaykh Muhammad Sa'id Ramadan Al-Buti
Dean, Dept. of Religion, University of Damascus, Syria

Prof. Dr. Mustafa Çađrıci
Mufti of Istanbul, Turkey

H.E. Shaykh Prof. Dr. Mustafa Ceriæ
Grand Mufti and Head of Ulema of Bosnia and Herzegovina

Professor Ibrahim Chabbuh
Director General of the Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought, Jordan; President of the Association for the Safeguarding of the City of Qayrawan, Tunisia

- H.E. Prof. Dr. Mustafa Cherif
Muslim Intellectual; Former Minister of Higher Education and Former Ambassador, Algeria
- Dr. Caner Dagli
Assistant Professor, Roanoke College, USA
- Ayatollah Prof. Dr. Seyyed Mostafa Mohaghegh Damad
Dean of Department of Islamic Studies, The Academy of Sciences of Iran; Professor of Law and Islamic Philosophy, Tehran University; Fellow, The Iranian Academy of Sciences, Iran; Former Inspector General of Iran
- Ayatollah Seyyed Abu Al-Qasim Al-Deebaji
Imam Zayn Al-Abideen Mosque, Kuwait
- H.E. Prof. Dr. Shakir Al-Fahham
Head of the Arabic Language Academy, Damascus; Former Minister of Education, Syria
- Shaykh Seyyed Hani Fahs
Member of Supreme Shia Committee, Lebanon; Founding Member of the Arab Committee for the Islamic-Christian Dialogue, and the Permanent Committee for the Lebanese Dialogue
- H.E. Shaykh Salim Falahat
Director General of the Muslim Brotherhood, Jordan
- Chief Abdul Wahab Iyanda Folawiyo
Member, Supreme Council for Islamic Affairs of Nigeria; Vice President, Jamaat Nasril Islam
- H.E. Shaykh Ravil Gainutdin
Grand Mufti of Russia
- Justice Ibrahim Kolapo Sulu Gambari
Justice of Nigerian Court of Appeal; National Vice Chairman, Nigerian Football Association (NEA)
- Prof. Dr. Abd Al-Karim Gharaybeh
Historian and Senator, Jordan
- H.E. Prof. Dr. Abdullah Yusuf Al-Ghonaim
Director of the Kuwaiti Centre for Research and Studies on Kuwait; Former Minister of Education, Kuwait
- H.E. Prof. Dr. Bu Abd Allah bin al-Hajj Muhammad Al Ghulam Allah
Minister of Religious Affairs, Algeria
- Prof. Dr. Alan Godlas
Co-Chair, Islamic Studies, University of Georgia, USA; Editor-in-chief, Sufi News and Sufism World Report; Director, Sufis Without Borders
- H.E. Shaykh Nezdad Grabus
Grand Mufti of Slovenia
- H.E. Shaykh Dr. Al-Habib Ahmad bin Abd Al-Aziz Al-Haddad
Chief Mufti of Dubai, UAE
- Shaykh Al-Habib Ali Mashhour bin Muhammad bin Salim bin Hafeeth
Imam of the Tarim Mosque and Head of Fatwa Council, Tarim, Yemen
- Shaykh Al-Habib Umar bin Muhammad bin Salim bin Hafeeth
Dean, Dar Al-Mustafa, Tarim, Yemen
- Professor Dr. Farouq Hamadah
Professor of the Sciences of Tradition, Mohammad V University, Morocco
- Shaykh Hamza Yusuf Hanson
Founder and Director, Zaytuna Institute, CA, USA
- H.E. Shaykh Dr. Ahmad Badr Al-Din Hassoun
Grand Mufti of the Republic of Syria
- H.E. Shaykh. Sayyed Ali bin Abd Al-Rahman Al-Hashimi
Advisor to the President for Judiciary and Religious Affairs, UAE
- Prof. Dr. Hasan Hanafi
Muslim Intellectual, Department of Philosophy, Cairo University
- Shaykh Kabir Helminski
Shaykh of the Mevlevi Tariqah; Co-Director of the Book Foundation, USA
- H.E. Shaykh Sa'id Hijjawi
Chief Scholar, The Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought; Former Grand Mufti of Jordan

H.E. Prof. Dr. Shaykh Ahmad Hlayyel
Chief Islamic Justice of Jordan; Imam of the Hashemite Court; Former Minister of Religious Affairs

H.E. Amb. Dr. Murad Hofmann
Author and Muslim Intellectual, Germany

H.E. Dr. Anwar Ibrahim
Former Deputy Prime Minister of Malaysia; Honorary President of AccountAbility

H.E. Shaykh Dr. Izz Al-Din Ibrahim
Advisor for Cultural Affairs, Prime Ministry, UAE

H.E. Prof. Dr. Ekmeleddin Ihsanoglu
Secretary-General, Organization of the Islamic Conference (oic)

H.E. Prof. Dr. Omar Jah
Secretary of the Muslim Scholars Council, Gambia; Professor of Islamic Civilization and Thought, University of Gambia

H.E. Prof. Dr. Abbas Al-Jarari
Advisor to HM the King, Morocco

Shaykh Al-Habib Ali Zain Al-Abidin Al-Jifri
Founder and Director, Taba Institute, United Arab Emirates

H.E. Shaykh Prof. Dr. Ali Jum'a
Grand Mufti of the Republic of Egypt

Prof. Dr. Yahya Mahmud bin Junayd
Secretary General, King Faisal Centre for Research and Islamic Studies, Saudi Arabia

Dr. Ibrahim Kalin
Director, SETA Foundation, Ankara, Turkey; Asst. Prof. Georgetown University, USA

H.E. Amb. Aref Kamal
Muslim Intellectual, Pakistan

Professor Dr. 'Abla Mohammed Kahlawi
Dean of Islamic and Arabic Studies, Al-Azhar University (Women's College), Egypt

Prof. Dr. Said Hibatullah Kamilev
Director, Moscow Institute of Islamic Civilisation, Russian Federation

Prof. Dr. *Hafiz* Yusuf Z. Kavakci
Resident Scholar, Islamic Association of North Texas, Founder & Instructor of IANT Qur'anic Academy; Founding Dean of Suffa Islamic Seminary, Dallas, Texas, USA

Shaykh Dr. Nuh Ha Mim Keller
Shaykh in the Shadhili Order, USA

Prof. Dr. Mohammad Hashim Kamali
Dean and Professor, International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), International Islamic University, Malaysia

Shaykh Amr Khaled
Islamic Missionary, Preacher and Broadcaster, Egypt; Founder and Chairman, Right Start Foundation International

Prof. Dr. Abd Al-Karim Khalifah
President of the Jordanian Arabic Language Academy; Former President of Jordan University

H.E. Shaykh Ahmad Al-Khalili
Grand Mufti of the Sultanate of Oman
Seyyed Jawad Al-Khoei
Secretary-General, Al-Khoei International Foundation

Shaykh Dr. Ahmad Kubaisi
Founder of the 'Ulema Organization', Iraq

Mr. M. Ali Lakhani
Founder and Editor of Sacred Web: A Journal of Tradition and Modernity, Canada

Dr. Joseph Lombard
Assistant Professor, Brandeis University, USA

H.E. Shaykh Mahmood A. Madani
Secretary General, Jamiat Ulama-i-Hind; Member of Parliament, India

H.E. Prof. Dr. Abdel-Kabeer Al-Alawi Al-Madghari

Director General of Bayt Mal Al-Quds Agency (Al-Quds Fund); Former Minister of Religious Affairs, Morocco

- H.E. *Imam Sayyed Al-Sadiq Al-Mahdi*
Former Prime Minister of Sudan; Head of Ansar Movement, Sudan
- H.E. Prof. Dr. Rusmir Mahmutcehajic
Professor, Sarajevo University; President of the International Forum Bosnia; Former Vice President of the Government of Bosnia and Herzegovina
- Allamah Shaykh Sayyed Muhammad bin Muhammad Al-Mansour
High Authority (Marja') of Zeidi Muslims, Yemen
- Prof. Dr. Bashshar Awwad Marouf
Former Rector of the Islamic University, Iraq
- H.E. Prof. Dr. Ahmad Matloub
Former Minister of Culture; Acting President of the Iraqi Academy of Sciences, Iraq
- Prof. Dr. Ingrid Mattson
Professor of Islamic Studies and Christian-Muslim Relations and Director, Islamic Chaplaincy Program, Hartford Seminary; President of the Islamic Society of North America (ISNA), USA
- Dr. Yousef Meri
Special Scholar-in-Residence, Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought, Jordan
- Dr. Jean-Louis Michon
Author; Muslim Scholar; Architect; Former UNESCO expert, Switzerland
- Shaykh Abu Bakr Ahmad Al-Milibari
Secretary-General of the Ahl Al-Sunna Association, India
- Pehin Dato Haj Suhaili bin Haj Mohiddin
Deputy Grand Mufti, Brunei
- Ayatollah Sheikh Hussein Muayad
President and Founder, Knowledge Forum, Baghdad, Iraq
- Prof. Dr. Izzedine Umar Musa
Professor of Islamic History, King Sa'ud University, Saudi Arabia
- Prof. Dr. Mohammad Farouk Al-Nabhan
Former Director of Dar Al-Hadith Al-Hasaniya, Morocco
- Prof. Dr. Zaghoul El-Naggar
Professor, King Abd Al-Aziz University, Jeddah, Saudi Arabia;
Head, Committee on Scientific Facts in the Glorious Qur'an, Supreme Council on Islamic Affairs, Egypt
- Mr. Sohail Nakhoda
Editor-in-Chief, Islamica Magazine, Jordan
- Prof. Dr. Hisham Nashabeh
Chairman of the Board of Higher Education; Dean of Education at Makassed Association, Lebanon
- H.E. Professor Dr. Seyyed Hossein Nasr
University Professor of Islamic Studies, George Washington University, Washington D.C., USA
- Prof. Dr. Aref Ali Nayed
Former Professor at the Pontifical Institute for Arabic and Islamic Studies (Rome); Former Professor at International Institute for Islamic Thought and Civilization (ISTAC, Malaysia); Senior Advisor to the Cambridge Interfaith Program at the Faculty of Divinity in Cambridge, UK
- H.E. Shaykh Sevki Omarbasic
Grand Mufti of Croatia
- Dato Dr. Abdul Hamid Othman
Advisor to the H.E. the Prime Minister of Malaysia
- Prof. Dr. Ali Ozek
Head of the Endowment for Islamic Scientific Studies, Istanbul, Turkey
- Imam Yahya Sergio Yahe Pallavicini
Vice President of CO.RE.IS., Italy, Chairman of ISESCO Council for Education and Culture in the West, Advisor for Islamic Affairs of the Italian Minister of Interior
- H.E. Shaykh Dr. Nuh Ali Salman Al-Qudah
Grand Mufti of the Hashemite Kingdom of Jordan

H.E. Shaykh Dr. Ikrima Said Sabri
Former Grand Mufti of Jerusalem and All of Palestine, Imam of the Blessed Al-Aqsa Mosque, and President of the Islamic Higher Council, Palestine
 Ayatollah Al-Faqih Seyyed Hussein Ismail Al-Sadr
Baghdad, Iraq
 Mr. Muhammad Al-Sammak
Secretary-General of the National Council for Islamic-Christian Dialogue; Secretary-General for the Islamic Spiritual Summit, Lebanon
 Shaykh Seyyed Hasan Al-Saqqaf
Director of Dar Al-Imam Al-Nawawi, Jordan
 Dr. Ayman Fuad Sayyid
Historian and Manuscript Expert, Former Secretary General of Dar al-Kutub Al-Misriyya, Cairo, Egypt
 Prof. Dr. Suleiman Abdallah Schleifer
Professor Emeritus, The American University in Cairo
 Dr. Seyyed Reza Shah-Kazemi
Author and Muslim Scholar, UK
 Dr. Anas Al-Shaikh-Ali
Chair, Association of Muslim Social Scientists, UK; Chair, Forum Against Islamophobia and Racism, UK; Academic Advisor, IIT, UK
 Imam Zaid Shakir
Lecturer and Scholar-in-Residence, Zaytuna Institute, CA, USA
 H.E. Prof. Dr. Ali Abdullah Al-Shamlan
Director General of the Kuwait Foundation for the Advancement of Sciences (KFAS); Former Minister of Higher Education, Kuwait
 Eng. Seyyed Hasan Shariatmadari
Leader of the Iranian National Republican Party (INR)
 Dr. Muhammad Alwani Al-Sharif
Head of the European Academy of Islamic Culture and Sciences, Brussels, Belgium

H.E. Dr. Mohammad Abd Al-Ghaffar Al-Sharif
Secretary-General of the Ministry of Religious Affairs, Kuwait
 Dr. Tayba Hassan Al-Sharif
International Protection Officer, The United Nations High Commissioner for Refugees, Darfur, Sudan
 Prof. Dr. Muhammad bin Sharifa
Former Rector of Wajda University; Morocco; Fellow of the Royal Moroccan Academy
 Prof. Dr. Muzammil H. Siddiqui / on behalf of the whole Fiqh Council of North America
Islamic Scholar and Theologian; Chairman of the Fiqh Council of North America, USA
 Shaykh Ahmad bin Sa'ud Al-Siyabi
Secretary General of the Directorate of the Grand Mufti, Oman
 Al-Haji Yusuf Maitama Sule
Former Nigerian Permanent Representative to the United Nations; Former Nigerian Minister of National Guidance
 Prof. Dr. Muhammad Abd Al-Rahim Sultan-al-Ulama
Deputy-Dean of Scientific Research Affairs, United Arab Emirates University, UAE
 Shaykh Dr. Tariq Sweidan
Director-General of the Risalah Satellite Channel
 H.E. Shaykh Ahmad Muhammad Muti'i Tamim
The Head of the Religious Administration of Ukrainian Muslims, and Mufti of Ukraine
 H.E. Shaykh Izz Al-Din Al-Tamimi
Senator; Former Chief Islamic Justice, Minister of Religious Affairs and Grand Mufti of Jordan
 H.E. Shaykh Dr. Tayseer Rajab Al-Tamimi
Chief Islamic Justice of Palestine; Head of

The Palestinian Center for Religion and Civilization Dialogue

Prof. Dr. H.R.H. Prince Ghazi bin Muhammad bin Talal

Personal Envoy and Special Advisor of H.M. King Abdullah II; Chairman of the Board of the Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought, Jordan

Prof. Dr. Ammar Al-Talibi

Former Member of Parliament, Professor of Philosophy, University of Algeria

Ayatollah Shaykh Muhammad Ali Tas-khiri

Secretary General of the World Assembly for Proximity of Islamic Schools of Thought (WAPIST), Iran

H.E. Prof. Dr. Shaykh Ahmad Muhammad Al-Tayeb

President of Al-Azhar University, Former Grand Mufti of Egypt

Prof. Dr. Muddathir Abdel-Rahim Al-Tayib

Professor of Political Science and Islamic Studies, International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), Malaysia

H.E. Amb. Prof. Dr. Abdel-Hadi Al-Tazi
Fellow of the Royal Moroccan Academy

H.E. Shaykh Naim Trnava
Grand Mufti of Kosovo

H.E. Dr. Abd Al-Aziz bin 'Uthman Al-Tweijiri

Director-General of the Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization (ISESCO)

H.E. Prof. Dr. Nasaruddin Umar

Rector of the Institute for Advanced

Qur'anic Studies; Secretary General of the Nahdhatul Ulama Consultative Council; Lecturer at the State Islamic University Syarif Hidayatullah, Jakarta, Indonesia

Shaykh Muhammad Hasan 'Usayran
Jafari Mufti of Sidon and Al-Zahrani, Lebanon

Allamah Justice Mufti Muhammad Taqi Usmani

Vice President, Darul Uloom Karachi, Pakistan

Prof. Dr. Akhtarul Wasey

Director, Zakir Husain Institute of Islamic Studies, Jamia Milla Islamiya University, India

Shaykh Dr. Abdal Hakim Murad Winter
Shaykh Zayed Lecturer in Islamic Studies, Divinity School, University of Cambridge; Director of the Muslim Academic Trust, UK

Prof. Dr. Mohammed El-Mokhtar Ould Bah

President, Chinguitt Modern University, Mauritania

H.E. Shaykh Muhammad Sadiq Muhammad Yusuf

Former Grand Mufti of the Muslim Spiritual Administration of Central Asia, Uzbekistan; Translator and Commentator of the Holy Qur'an

Prof. Dr. Shaykh Wahba Mustafa Al-Zuhayli

Dean, Department of Islamic Jurisprudence, University of Damascus, Syria

H.E. Shaykh Mu'ammam Zukoulic
Mufti of Sanjak, Bosnia

Noten

1 In het Arabisch: *La ilâha illa Allah wa Muhammad rasul Allah*. De twee getuigenissen zijn beide, zij het apart, als zinsdelen te vinden in de Edele Koran (in respectievelijk *Muhammad* 47: 19 en *Al-Fath* 48: 29).

2 *Sunan Al-Tirmidhi, Kitab Al-Da'awat*, 462/5, nr. 3383; *Sunan Ibn Majah*, 1249/2.

3 *Sunan Al-Tirmidhi, Kitab Al-Da'awat, Bab al-Du'a fi Yawm 'Arafah, Hadith no. 3934.*

Het is belangrijk op te merken dat de zinsdelen *Hij alleen heeft geen metgezel, aan hem is de*

heerschappij en de lof en Hij is almachtig alle uit de Edele Koran komen, in precies dezelfde vormen, zij het op verschillende plaatsen. *Hij alleen*, wat naar God verwijst, wordt minstens zes keer in de Edele Koran gevonden (7: 70; 14: 40; 39: 45; 40: 12; 40: 84 en 60: 4). *Hij heeft geen metgezel* wordt minstens één maal in precies die vorm gevonden (K. 6: 173). *Aan Hem is de heerschappij en de lof en Hij is almachtig* vindt men zo in K. 64: 1, en delen ervan worden een aantal keren vermeld, bijvoorbeeld de woorden *Hij is almachtig* vindt men minstens vijf maal: 5: 120; 11: 4; 30: 50; 42: 9 en 57: 2.

4. **Het hart:** in de islam is het geestelijke hart, niet het lichamelijke, het orgaan dat geestelijke en metafysische kennis waarneemt. Van één van de grootste visioenen van de Profeet Mohammed zegt God in de Edele Koran 53: 11: “Het [innerlijke] hart loog niet over wat hij zag.” Inderdaad, elders in de Edele Koran zegt God (22: 46): “... Toch zijn de ogen niet blind maar de harten, die in de borsten zijn, zijn blind” (zie het hele vers en ook K. 2: 9-10; 2: 74; 8: 24; 26: 88-89; 48: 4; 83: 14 en elders). In feite zijn er meer dan honderd vermeldingen van het hart en zijn synoniemen in de Edele Koran.

Nu zijn er onder moslims meerdere opvattingen over het directe Zien van God, wat het tegenovergestelde is van geestelijke werkelijkheid, in dit leven of hierna. God zegt in de Edele Koran over de dag van de opstanding (75: 22-23): “Stralende gezichten zijn er op die dag, die naar hun Heer kijken.”

Toch zegt God ook in de Edele Koran (6: 102-104): “Dat is God jullie heer, er is geen god dan Hij, de schepper van alle dingen; dient hem dus, Hij zorgt voor alles. Hem bereiken de blikken niet, maar Hij bereikt de blikken wel. Hij is de welwillende, de welingelichte. Tot jou zijn al inzichtelijke bewijzen van jouw Heer gekomen. Als iemand dus inzicht heeft, dan is het in zijn eigen voordeel. En als iemand blind is, dan is het in zijn

eigen nadeel. En ik ben niet iemand die over jullie waakt.”

Hoe dan ook, het is duidelijk dat de moslim opvatting over het (geestelijke) hart niet veel verschilt van de christelijke opvatting van het (geestelijke) hart zoals te zien is in Jezus' woorden in het Nieuwe Testament: “Zalig de zuiveren van hart, want zij zullen God zien” (Mt 5,8) en Paulus zegt (1Kor 13,12): “Thans zien wij in een spiegel, onduidelijk, maar dan van aangezicht tot aangezicht. Thans ken ik slechts ten dele, maar dan zal ik ten volle kennen zoals ik zelf gekend ben.”

5. Vgl. *Luqman*, 31: 25.

6. Vgl. *Al-Nahl*, 16: 3-18.

7. *Sahih Bukhari, Kitab Tafsir Al-Qur'an, Bab ma Ja'a fi Fatihat Al-Kitab (Hadith nr.1)*; zie ook: *Sahih Bukhari, Kitab Fada'il Al-Qur'an, Bab Fadl Fatihat Al-Kitab, (Hadith nr.9)*, nr. 5006.

8. De Profeet Mohammed zei: “God heeft honderd genadegaven. Hij heeft er een van neergezonden naar djinns, mensen en dieren. Daarom hebben mensen voeling met elkaar en dieren met hun kroost. En God heeft 99 genadegaven uitgesteld. Hij zal deze aan zijn dienaren schenken op de dag van de opstanding” (*Sahih Muslim, Kitab Al-Tawbah*; 2109/4; nr. 2752; vgl. *Sahih Bukhari, Kitab Al-Riqaq*, nr. 6469).

9. De vreze des Heren is het begin van de wijsheid

Van de Profeet Mohammed wordt gezegd: het voornaamste deel van de wijsheid is de vreze Gods, Hij zij verheven (*Musnad al-Shahab*, 100/1; *Al-Dulaymi, Musnad Al-Firdaws*, 270/2; *Al-Tirmidhi, Nawadir Al-Usul*; 84/3; *Al-Bayhaqi, Al-Dala'il* and *Al-Bayhaqi, Al-Shu'ab*; *Ibn Lal, Al-Makarim*; *Al-Ash'ari, Al-Amthal*, en passim). Dit komt duidelijk overeen met de woorden van de profeet Salomon in de bijbel, Spreuken 9,10: “De vrees voor de Heer is het begin van de wijsheid,

de Hoogheilige kennen is inzicht” en 1,7: “De vrees voor de Heer is het begin van de kennis.”

10. Het verstand, de wil en het gevoel in de Edele Koran

God richt zich tot de mensheid in de Edele Koran opdat zij in Hem gelooft en hem aanroeft (en daarbij het verstand gebruikt) met ontzag (*rahba*) (dat de wil aanzet) en met hoop (en dus met gevoel), K. 32: 15-17: “Slechts zij geloven aan Onze tekenen die, wanneer zij ermee vermaand worden, neervallen in eerbiedige buiging en de lof van hun Heer prijzen, terwijl zij niet hoogmoedig zijn. Zij houden zich er verre van op hun zijden op hun rustplaatsen te liggen, maar roepen hun Heer aan in vrees en begeerte en geven bijdragen van wat Wij hun voor hun levensonderhoud geven. En niemand weet wat voor vreugde voor hem verborgen is als beloning voor wat zij gedaan hebben.”

En K. 7: 55-56: “Bidt in deemoed en in het verborgene tot jullie Heer; Hij bemint de overtreders niet. Brengt geen verderf op de aarde, nadat zij in orde gemaakt is en roept Hem aan in vrees en begeerte. Gods barmhartigheid is dicht bij hen die goed doen.”

Verder beschrijft de Edele Koran de Profeet Mohammed in termen die kennis (en dus verstand) laten zien en de hoop opwekken (en dus gevoel) en ontzag en vrees inboezemen (dus de wil aansporen), K. 33: 45: “O profeet, wij hebben jou als getuige, als verkondiger van goed nieuws en als waarschuwer gezonden.” En K. 48: 8: “Wij hebben jou gezonden als getuige, als verkondiger van goed nieuws en als waarschuwer.”

11. Een goed voorbeeld

De liefde en de algehele toewijding van de Profeet Mohammed aan God is voor moslims het model dat zij proberen na te leven. God zegt in de Edele Koran 33: 21: “Jullie hebben toch in Gods gezant een goed voorbeeld voor wie op God en de laatste dag hopen en God veel bedenken”.

Deze algehele totale liefde is onverenigbaar met het streven naar aardse zaken en met eigenliefde en is in zichzelf iets moois en aantrekkelijks. God zegt in de edele Koran (K. 49: 7): “En weet dat de gezant van God in jullie midden is. Als hij jullie in veel van het beleid zou gehoorzamen dan zouden jullie het moeilijk krijgen. Maar God heeft het geloof bij jullie geliefd gemaakt en het in jullie harten aantrekkelijk gemaakt. En Hij heeft jullie het ongelooft, de schandelijkheid en de ongehoorzaamheid laten verafschuwen. Zij zijn het die zich op de goede weg bevinden.”

12. Deze ‘bijzondere liefde’ komt bovenop Gods algemene genade, *die alles omvat* (K. 7: 156). Maar God weet het beter.

13. *Sahih Al-Bukhari, Kitab Bad’ al-Khalq, Bab Sifat Iblis wa Junudihi; Hadith nr. 3329.*

Andere versies van deze verheven hadieth

Dit verheven gezegde van de Profeet Mohammed kan men aantreffen in tientallen hadieths (woorden van de Profeet Mohammed) in verschillende contexten met kleine variaties.

Het citaat in de tekst (*Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof en Hij is almachtig*) is de kortste versie. Men kan het vinden in *Sahih al-Bukhari: Kitab al-Adhan* (nr. 852); *Kitab al-Tahajjud* (nr. 1163); *Kitab al’Umrah* (nr. 1825); *Kitab Bad’ al-Khalq* (nr. 3329); *Kitab al-Da’awat* (nrs. 6404, 6458, 6477); *Kitab al-Riqaq* (nr. 6551); *Kitab al-I’tisam bi’l-Kitab* (nr. 7378); in *Sahih Muslim: Kitab al-Masajid* (nrs. 1366, 1368, 1370, 1371, 1380); *Kitab al-Hajj* (nrs. 3009, 3343); *Kitab al-Dhikr wa’l-Du’a’* (nrs. 7018, 7020, 7082, 7084); in *Sunan Abu Dawud: Kitab al-Witr* (nrs. 1506, 1507, 1508); *Kitab al-Jihad* (nr. 2772); *Kitab al-Kharaj* (nr. 2989); *Kitab al-Adab* (nrs. 5062, 5073, 5079); in *Sunan al-Tirmidhi: Kitab al-Hajj* (nr. 965); *Kitab al-Da’awat* (nrs. 3718, 3743, 3984); in *Sunan al-Nasa’i: Kitab al-Sahw* (nrs. 1347, 1348, 1349, 1350, 1351); *Kitab Manasik al-Hajj* (nrs. 2985, 2997); *Kitab al-Iman wa’l-*

Nudhur (nr. 3793); in *Sunan Ibn Majah: Kitab al-Adab* (nr. 3930); *Kitab al-Du'a'* (nrs. 4000, 4011); en in *Muwatta' Malik: Kitab al-Qur'an* (nrs. 492, 494); *Kitabal-Hajj* (nr. 831).

Een langere versie voegt *yuhyi wa yumit* toe: (*Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof. Hij doet leven en sterven. Hij is almachtig*). Deze is te vinden in *Sunan Abu Dawud: Kitab al-Manasik* (nr. 1907); in *Sunan al-Tirmidhi: Kitab al-Salah* (nr. 300); *Kitab al-Da'awat* (nrs. 3804, 3811, 3877, 3901); en in *Sunan al-Nasa'i: Kitab Manasik al-Hajj* (nrs. 2974, 2987, 2998); *Sunan Ibn Majah: Kitab al-Manasik* (nr. 3190).

Een nog langere versie voegt *bi yadihi al-khayroe* toe: (*Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof. In Zijn hand is het goede en Hij doet leven en sterven. Hij is almachtig*) en is te vinden in *Sunan Ibn Majah: Kitab al-Adab* (nr. 3931); *Kitab al-Du'a'* (nr. 3994).

De langste versie voegt de woorden toe: *yuhyi wa yumit wa Huwa Hayyun la yamut bi yadihi alk-hayr*: (*Er is geen god dan God, Hij alleen. Hij heeft geen metgezel. Hem behoort de heerschappij toe en de lof. Hij doet leven en sterven. Hij is de levende die niet sterft. In Zijn hand is het goede en Hij is almachtig*). Deze is te vinden in *Sunan al-Tirmidhi: Kitab al-Da'awat* (nr. 3756) en in *Sunan Ibn Majah: Kitab al-Tijarat* (nr. 2320), met dit verschil dat deze laatste hadith luidt: *bi yadihi al khayr kulluhu, in Zijn hand is al het goede*.

Het is echter belangrijk op te merken dat de Profeet Mohammed alleen van de eerste (de kortste) versie heeft gezegd: *het beste wat ik heb gezegd, ik en de profeten die voor mij kwamen*. En slechts van die versie heeft de Profeet gezegd: Niemand komt met iets beters dan dat behalve degene die meer doet dan dit.

(Deze citaten verwijzen naar het genummerde werk van *The Sunna Project's Encyclopaedia*

of Hadith (Jam' Jawami' al-Ahadith wa'l-Asanid), in samenwerking met de geleerden van al-Azhar, dat inhoudt *Sahih al-Bukhari, Sahih Muslim, Sunan Abu Dawud, Sunan al-Tirmidhi, Sunan al-Nasa'i, Sunan Ibn Majah, en Muwatta' Malik*.)

14. Veelvuldige herinnering van God in de Edele Koran

De Edele Koran staat vol aansporingen om God vaak aan te roepen of in herinnering te brengen.

K. 76: 25: "En gedenk de naam van jouw Heer, 's ochtends en 's avonds."

K. 4: 103: "(En wanneer jullie de *salaat* beëindigd hebben,) gedenkt dan God staand, zittend en op jullie zij liggend."

K. 7: 205: "En denk in jezelf aan jouw Heer in deemoed en in vrees en zonder luid te spreken, in de morgenstond en in de avond. En behoort niet tot de onoplettenden."

En tot Zacharia, K. 3: 41: "... En gedenk jouw heer veel en lofprijs [Hem] in de avond en 's ochtends vroeg."

K. 33: 41-42: "Jullie die geloven. Gedenkt God veelvuldig en prijst Hem 's ochtends en 's avonds."

Vgl. K. 2: 198-200; 2: 203; 2: 238-239; 3: 190-191; 6: 91; 7: 55; 7: 180; 8: 45; 17: 110; 22: 27-41; 24: 35-38; 26: 227; 62: 9-10; 87: 1-17, en passim.

De Edele Koran staat eveneens vol met verzen die het grote belang onderstrepen van het gedenken van God, zie 2: 51-7; 5: 4; 6: 118; 7: 201; 8: 2-4; 13: 26-28; 14: 24-27; 20: 14; 20: 33-34; 24: 1; 29: 45; 33: 35; 35: 10; 39: 9; 50: 37; 51: 55-58; en 33: 2; 39: 22-23 en 73: 8-9, reeds geciteerd, en elders), en de kwalijke gevolgen van het niet-gedenken (vgl. 2: 114; 4: 142; 7: 179-180; 18: 28; 18: 100-101; 20: 99-101; 20: 124-127; 25: 18; 25: 29; 43: 36; 53: 29; 58: 19; 63: 9; 72: 17 en elders; zie ook 107: 4-6).

Vandaar dat God uiteindelijk in de Edele Koran zegt (K. 57: 16): "Is het voor hen die geloven niet tijd dat hun harten zich verootmoedigen om God te gedenken...".

K. 20: 42: “[Ga heen, jij en jouw broeder met Mijn tekenen en] wordt niet moe Mij te gedenken.”

En K. 18: 24: “En gedenk jouw heer als je het vergeten hebt...” (namelijk toe te voegen ‘als God wil’ bij het plannen van toekomstige zaken).

15. De Engelse vertaling komt van de New King James Version, © 1982 by Thomas Nelson, Inc.. In deze *Kerkelijke documentatie* zijn de Willibrord-vertalingen uit 1978 (Nieuwe Testament) en 1995 (Oude Testament) gebruikt. De vertaler heeft zich voor de tekst van de brief, in geval van onduidelijkheid in de Engelse vertaling, gebaseerd op de Arabische tekst.

16. *Sunan Al-Tirmithi, Kitab Al-Da'wat, Bab al-Du'a fi Yawm 'Arafah, Hadith nr. 3934. A.u..*

17. In de beste gestalte

Christendom en islam hebben vergelijkbare ideeën over de schepping van de mens in de beste gestalte en door Gods adem.

Het boek Genesis (1,27) zegt: “En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen.”

En Genesis 2,7: “Toen boetseerde de Heer God de mens uit stof dat Hij van de aarde nam, en Hij blies hem de levensadem in de neus: zo werd de mens een levend wezen.

En de Profeet Mohammed zei: *Zeker, God schiep Adam naar zijn eigen beeld (Sahih Al-Bukhari, Kitab Al-Isti'than, 1; Sahih Muslim, Kitab Al-Birr 115; Musnad Ibn Hanbal, 2: 244, 251, 315, 323 enzovoort en elders).*

K. 7: 11: “*Wij hebben jullie geschapen en vervolgens gevormd. Toen zeiden wij tot de engelen: ‘Buigt eerbiedig neer voor Adam’ en zij bogen zich eerbiedig neer, behalve Iblies, die niet behoorde bij hen die zich eerbiedig neerbogen.*”

K. 95: 1-8: “Bij de vijgenboom en de olijfboom. Bij de berg Sinaï. Bij deze veilige stad. Wij hebben de mens in de mooiste gestalte geschapen. Daarna laten we hem weer diep zakken, be-

halve hen die geloven en goede daden verrichten. Voor hen is er immers een ononderbroken loon. Dus wie kan hierna nog tegen jou liegen over het komende oordeel?”

K. 40: 64: “God is het die voor jullie de aarde tot een vaste grond heeft gemaakt en de hemel tot een gebouw, die jullie gevormd heeft en een mooie vorm heeft gegeven, en die met goede dingen in jullie onderhoud voorziet. Dat is God, jullie Heer. Gezegend zij dus God, de Heer van de wereldebewoners.”

K. 30: 29-30: “Maar nee, zij die onrecht plegen volgen zonder kennis slechts hun eigen neigingen. Wie kan er dan aan iemand die door God tot dwaling is gebracht de goede richting wijzen? Zij hebben geen helpers. En richt je aangezicht naar de godsdienst als een aanhanger van het zuivere geloof, de van God afkomstige aanleg die Hij de mensen ingeschapen heeft. Gods schepping is niet te veranderen. Dat is de juiste godsdienst, maar de meeste mensen weten het niet.”

K. 38: 71- 72: “Toen jouw Heer tot de engelen zei: ‘Ik ga een mens uit klei scheppen. En als ik hem gevormd heb en hem iets van Mijn geest heb ingeblazen, valt dan in eerbiedige buiging voor hem neer.’”

K. 2: 30-35: “Toen jouw Heer tot de engelen zei: ‘Ik ga op aarde een plaatsvervanger aanstellen’, zeiden zij: ‘Gaat U daar iemand aanstellen die er verderf brengt en bloed vergiet, terwijl wij U lofprijzen en Uw heiligheid eren?’ Hij zei: ‘Ik weet wat jullie niet weten.’ En Hij onderwees Adam alle namen. Toen legde Hij hen aan de engelen voor en zei: ‘Deelt mij de namen van dezen maar mee, als jullie gelijk hebben.’ Zij zeiden: ‘U zij geprezen! Wij weten slechts wat U ons hebt onderwezen. U bent de wetende, de wijze.’ Hij zei: ‘Adam, deel hun namen mee.’ Toen hij hun dan hun namen meedeelde zei Hij: ‘Had ik jullie niet gezegd dat ik het onzichtbare van de hemelen en de aarde ken en weet, wat jullie openlijk en in het verborgene doen.’ Toen Wij tot de engelen zeiden: ‘Buigt eerbiedig neer voor

Adam', bogen zij zich eerbiedig neer, behalve Iblies; hij weigerde en was hoogmoedig, want hij was een van de ongelovigen. En Wij zeiden: 'Adam, jij en je echtgenote mogen de tuin bewonen en jullie mogen ervan in overvloed eten waar jullie maar willen, maar jullie mogen deze boom niet benaderen, want dan behoren jullie tot de onrechtplegers.'

18. *Sahih Al-Bukhari, Kitab al-Iman, Hadith* nr.13.

19. *Sahih Muslim, Kitab al-Iman, 67-1, Hadith* nr. 45.

20. De klassieke commentatoren van de Edele Koran (vgl. *Tafsir Ibn Kathir, Tafsir Al-Jalalayn*) zijn het er in het algemeen over eens dat dit slaat op (de laatste bewegingen van) het moslim gebed.

21. Abu Ja'far Muhammad Bin Jarir Al-Tabari, *Jami' al-Bayan fi Ta'wil al-Qur'an*, (Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, Beiroet, Libanon, eerste editie, 1992/1412,) *tafsir* of *Aal-'Imran*, 3: 64; Volume 3, blz. 299-302.

22. Volgens de grammaticapostellers, door Tabari geciteerd (*a.w.*) betekent het woord 'gemeenschappelijk' (*sawâ'*) in 'een gemeenschappelijk woord tussen ons' tevens 'rechtvaardig', 'billijk, correct' (*âdil, munsif*).

23. Zijne Heiligheid Theophylactus (1055-1108 christelijke jaartelling) was de orthodoxe aartsbisschop van Ochrid (Macedonië) en Bulgarije (1090-1108 christelijke jaartelling). Zijn moedertaal was het Grieks, waarin het Nieuwe Testament werd geschreven. Zijn *Commentaar* is in het Engels beschikbaar bij Chrysostom Press.